

З досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін

О. С. СТРИЖАК (Київ)

ДО ЕТНОГЕНЕЗУ ТА ЕТНОМОВНОЇ ІСТОРІЇ КУБАНЦІВ-ЧОРНОМОРЦІВ*

Іванівський; на Запоріжжі: 1699 р. куреня Ивановского, 1755 р. Иванивскій (!); 1759 р. — аго (454 козаки!), 1770 р. Иванѣвскаго. На Кубані: 1792 р. Ивановській, успадкований ст. Ивановской. Виникнення першого куреня пов'язували з Іваном Сіверним, запорозьким ватажком 1576—1578 рр., та Іваном Сірком; вагалися між подільсько-волинськими селами Івань й Іваня (1566, 1570 та інші роки), що малопереконливо. Цей онім може походити як від Іванів — сила з такою назвою є на Вл, Івано-Франківщині (ІФ), Вн і Др, так і від Іванівка, яких багато в 21 області УРСР 1946 р. (без Криму), якщо він не від імені Іван з гетьманського середовища (див. Батуринський). Перейменування середини 40-х років ХХ ст. показують, що в Західній Україні ойконімів на Іван- вже не було: всі вони після польської окупації подаються із початковим Ян-. Цей ареал частково проник і в Кам'янець-Подільську (КП), Закарпатську (Зк), Вн, Жт, Кв, Кр, Пл, См, Одеську (Од), Хрс, Ворошиловградську (Вр) та Сталінську (Ст) області. Форм на Ян(ів)- не знають лиш Запоріжжя, Хрк, Дніпропетровщина (Дн), Миколаївщина (Мк), Ізмаїльщина (Із) і Північна Буковина (Чрн). З кількадесяти Іванівок курінний на етимон можуть претендувати лиш чернігівські, добре вписані в козацько-курінський контекст. На Тамані (?) Іванівський курінь був біля Сухого лиману, де нині ст. Ивановская, звідки Новоивановская на північно-східній межі “1-ї” Чорноморії з Дінщиною. Ряд козаків цього куреня брав участь у русі “персіян” проти старшини кінця XVIII ст.⁴⁵

Іркліівський; на Запоріжжі: 1688 р. козак Федоръ Ирклевскій (від російсько-канцелярського * Ірклеї < тюркський * Irkli), 1691 р. Василь Цабилля Іркліевскій (від * Ірклієв), 1699 р. куреня Иркліевского, 1750 р. -аго; 1758 р. тут служив Грицько Гузь з “полку Переяславського сотне Ирклиевской” (послідовна заміна 1 > е); 1759 р. Иркліевскаго (50 козаків), 1765 р. -ивський // -иевський; містився навпроти “татарського поселення Іргакла”. У Задунайській Січі “за паланкою былъ джирлівський курінь, потомъ риклівський”. На Кубані йому відповідає ст. Ирклиевская. В основі назва заснованого 1608 р. с. Іркліів Чрк або р. Ірклій, лівої притоки Дніпра; 1622 р. тут жило 400 чол. “непослушних” (козаків), 1638 р. село спалили поляки, (тому!) 1649 р. формуються 3 сотні — Арклийская, Орклеевская й Орклиевская Кропивенського полку, а Денись Ирклиевскій служить у Гадяцькій сотні; пор. ще р. Ірклієць басейну Тясмина. У джерелах XVI—XVII ст. тюркізми цієї групи виступають як Арклый, Арклеї, Арклій, Артлей, Орклеї, Вырклій, Ирклій, Ірклеї з посесивною (!) суфіксацією й без неї; в основі тюркське * irkli “звивистий”;⁴⁶ пор. (i)ip(к)- “меандри ріки”⁴⁷. На Чрк існує й народноетимологічне в'язання руроніма з грецьким іменем *Іраклій (з редукцією ненаголошеного а) царського походження; пор. у цьому ж регіоні південізми (за О. Соболевським): Корсунь

* З а к і н ч е н н я. Початок див.: Укр. іст. журн. — 2001. — № 1.

(< Херсон (есос), Трипілля (< Тріполі), Халеп'я (< Алеппо). На Чорноморіі іркліівцям випав пай у верхів'ї р. Албаші, “пониклої” на схід від Ханського оз., що майже з'єднувалося з Бейсузьким лиманом Азовського моря; пор. ст. Иркилевская у верхів'ї 1-го Бейсузжа.

Кал(ь)ниболотський; на Запоріжжі: 1678 р. Калниболотського куреня, 1691 р. козак Романь Кальнибулоцький (діал. “укавізм”), 1699 р. Кальниболотського, 1749 р. Калниболотцький, 1759 р. Калниболотскаго (265 козаків), 1749 р. “на Самару вь Богдановыхъ поблизу куреннихъ Калниболотскихъ”; розмовне Кальніволоцький⁴⁸. У Задунайській Січі цей курінь був “первымъ наліво отъ шинка”, 1811—1812 рр. його кошовим був Самійло Калниболотський, 1772 р. “при курені Калниболотскомъ”. На Чорноморіі: 1792 р. Калниболотцький (-тскомъ), успадкований ст. Калниболотської біля гирла Тернової в Єю. У XVII ст. в Корсунському полку (Україна) було с. Калниболото (//-а), Кални-Болоты, Калниболотское; інше — над р. Висно (пор. в XIX ст. х. Калниболотцький на Кременчуччині). За Польщі: Kalnibłoto, Kalnobłota, Kalne-Błota; за Росії (XIX ст.) — містечко Катеринополь на Звенигородщині, 1946 р. Катеринопіль — райцентр Чрк (над р. Калниболоткою, допливом Гнилого Тікича). Відомі наївні в'язання його з біблійною (перекладною) термінологією. Входить до наддністрянсько-“бозького” ареалу разом з р. Калюс(ик)ом, лівою притокою Дністра; Кальничкою, правою притокою Собу (басейн Синюхи); Калигіркою // -гуркою (знов “укавізм”!) — лівобічною гілкою В. Висі. Указує на Кальне бол. біля с. Кальниболота, Розсоховатої та ін. На північно-східній Кубанщині цей курінь (гесп., ст.) межував з Дінщиною та “Лінійщиною”, ставши тимчасово після 1794 р. центром Григорівського округу.

Канівський; від назви давньоукраїнського (XI ст.) м. Канєвъ, за Києво-Печерським патериком; а за Лаврентіївським літописом — з 1144 р.; 1154 р. (за Ідрисі) — Кано й “Кінієв” (?); 1163 р., городы... Торьскыи и Бўльгородь... Трыполь... да ... Канєвъ; 1193 р. и приведе Итоглыя и Акоюша к собу в Канєвъ. А Боурчевичи... противоу Конєвоу (а>о); 1195 р. просяще... Торцького Треполя Корьсоуня, Богоуславля, Канєва; 1245 р. Кановъ (-ов як прояв монголо-татаризації); 1565 р. Caniovia (латинополо-нізація); XVI ст. Kaniow (треба — ow?); XVI ст. Каніовъ (українськомовна дифтонгізація?); сучасне м. Канів (ікавізм) Чрк. Похідні: 1154 р. Демьяна Каннўвського; 1552 р. замок Канєвській⁴⁹; 1578 р. угодья Канєвскіє; 1649 р. полкъ Канєвскій. На Запоріжжі: 1) козаки — 1688 р. Юско Канєвскій і (1691 р.) Андрюшка Канувскій (полісько-надпорізький “укавізм”?; пор. X ст., за К. Багрянородним, “Вульні праг” — південнослов'янська форма як пережиток міграційного чехо-сербо-хорватизму в передачі назви сучасного Вільного порогу); 2) курінь: 1699 р. Канєвського, 1759 р. Канівскаго (550 козаків!), 1769 р. Канівскомъ, 1770 р. Конўвскимъ. Як січовий залишок — с. Канівка [напроти острова Канівського (// Канєвцовъ), нижче балки Хортицької й поблизу урочища Канівського, де жив козак Канівський] Верхньохортицького району Запорізької області. На Чорноморіі — 1792 р. курінь Канєвскій, -ивском, Канівской, Канівской (тут і далі акцентуація наша. — О. С.), пізніше його успадкувала ст. Канєвская над р. Чолбас (и). Етимології: 1) від тюрк. кан — “хан” (сидів на переправі через Дніпро), пор. Кановъ “Ханів”; 2) від геноніма (назви роду) Кан, пор. р. Кана (Сибір); 3) від татар. Кан-єві “дім // місце крові” (на перевозі); 4) від назви птаха каня (> особове ім'я Каня); 5) посесив від слов'янського антропоніма Кань, пор. польське Kaniow, від *Kanimir⁵⁰; 6) від Кань < *Каниславъ (М. Ф. Пономаренко, усно). Місто, засноване в другій половині XI ст., — важливий торгово-оборонний пункт, резиденція “підручних” князів Київської землі; за литовських часів — осідок старости, за

козацьких, зокрема козацько-черкаських, — полкове місто; за “Коліївщини” — один з центрів гайдамаччини; пор. у Т. Шевченка: “Горить Корсунь, горить Канів, Чигирин, Черкаси”⁵¹. У північно-західній Кубанщині Канівському куреневі випав пай над р. Куркою. У 1840-х роках це місце великого ярмарку. Сучасна ст. Каневская — райцентр Краснодарського краю РФ — поблизу нижнього “кінця” “пониклої” р. Чолбаси. Тут у 60-ті роки ХХ ст. записано “архлінгвальний” (“давньоруський”!?) безприйменниковий зворот “Миня сушони яблука” (?), фахово пояснюваний, як в анекдоті, заміною “родительного падежа формой дательного”⁵².

Кисляківський; хронологія вживання на Запоріжжі: 1689 р. Кислевського (?); 1699, 1757 рр. Кисляковського; 1759 р. Кисляківського (220 козаків); 1770 р. Кислякивскеского (?!). На Чорномор’ї: 1792 р. Кисляковській (-омь), Кислякивской, успадкований ст. Кисляковской. Пов’язується з ногайським “сельбищем” Кислик (“Дівоча”), звідки * Кисляківка, перейменована на Воскресенське Запорізької області; пор. ще Кисляківки (“відкуренонімні”?): 1) біля гирла Південного Бугу Мк й 2) згадана 1772 р. на Єлисаветградщині (Кр). Первинним може бути зв’язок з назвою с. Кисляк Вн (Україна). Цей курінь на Кубані було поселено, як і 7 інших, над р. Єєю; пор. ст. Кисляковская й залізнична станція (з реставрованою назвою) Кисляковка між ст. Кушівською й Катеринівською (рос. Екатериновская, нині — Крыловская ?). Назви станцій систематизуються: Деревяновка — від ст. Стародерев’янківської, Мышастовка — Старомишастівської, Джерелиевка — Новоджереліївської і навіть Ведмидівка (тобто -ідівка) — з Медведовской (!). Залізничними українізмами завдячуємо голові Чорноморсько-Кубанської “чавунки”, згодом — Кубанської крайової військової Ради М. С. Рябоволові, вбитому денікінцем⁵³. Виникають і називні ряди типу: курінь Величківський > ст. Старовеличковская > станція Величковка.

Конелівський; на Запоріжжі козаки: Конелувській (1688 р. Андрей, 1691 р. Іванъ Заика); 1787 р. Конелувській Кирило, 1699 р. куреня Конеловського, 1759 р. зимівник “Конеловцев по Самоткани”. На Чорномор’ї: 1792 р. курінь Конеловській (Канеловскомь), Конеливской, успадкований ст. Канеловской. Виводять від марковані 1546 р. назви р. Канели (з притокою Канелькою, або Гнилою Канелею), правого допливу Гірського Тікча басейну Синюхи у водозборі р. Богу (Південного Бугу); переконливіше, від назви с. Конела на Жашківщині Чрк, відомого з 1629 р.; пор. ще села Конельська Попівка й Конельські Хутори Вн цього ж басейну, а також 1765—1769 рр. х. Канелівський в Іркліївській сотні Переяславського полку Кв. Топоніми на Кан(ел)-// Кон(ел)-//Кон(ол) -// Кон(ал)-І. О. Варченко пояснює на індоіранській основі, є також спроби тлумачення компонента Кан- на алтайській (пор. річки Кан басейну Єнісею, Ангаракан водосток Байкалу), корейській, китайській та іншій основі. Але чи не найкраще сюди вписується відоме італійське прізвище Канелло, похідне від назви рослини канелла (лат. *Canella Sw.*) — “коричник”. Конелівцям 1792 р. на Кубанщині випав межовий басейн р. Єї з сучасною Ростовською областю та її південноросійським аканням (звідси ст. Канеловская) в ненаголошеній позиції, хоч ще в кінці ХІХ ст. вона у відомому енциклопедичному словнику виступає як Конеловская⁵⁴. Нечікувано склалося ім’я станції Конелов (південніше ст. Кушівської) без “акання” й суфіксу -ськ-, зате з неаргументованою фіналлю -ов, що передбачає псевдоетимон * Конел-. Серед нащадків “куреноніма” є й Коніловський⁵⁵: він замикає ряд: італійське Kanell-> укр. Конел-> рос. Канел- // укр. Коніл-.

Коренівський; курінь на Запоріжжі: 1667 р. Кореновского, 1699 р. Кореневского, 1755 р. Коренивскій (!), 1757 р. Куреневскаго, 1759 р. Коренівскаго, 1761 р. Куреновскаго, 1770 р. Коренѣвскому. На Чорноморії: 1792 р. Корніевскій (деформація), Кореновскомъ, успадкований ст. Кореновской. Вважаючи основним варіант Куренівський, хибно пов'язували його з назвою с. Куріньки (?); пор. закономірна звідси й маркована 1649 р. сотня Курінская Пл. Виходячи з форми Коренівський, перевагу надаємо реальному етимоні Коренівка Жт й См, або Коренів См. Обстоювати дотичність київської Куренівки до назви цього куреня (в 2-му варіанті) теоретично можна, але... бракує аргументів. На Чорноморії коренівцям випав пай над р. Великий Бейсуг; пор. сучасне м. Кореновск над її лівобічним Бейсужком. За словами місцевого попа (1850-ті роки), внутрішнє життя коренівців гинуло “під гнітом вікових забобонів”⁵⁶, і раптом... рада х. Козачо-Мальованого на Коренівщині в 20-ті роки міняє російську вівіску на українську⁵⁷.

Корсунський; 1699 р. куреня Корсунського; 1759 р. -аго (415 козаків), 1767 р. в Кальміуській паланці Вільностей Запорізьких діє рибальський “заводъ” козака “Корсунскаго куреня Демка Кумкана”, 1771 р. на Корсунскомъ. На Чорноморії: 1792 р. Корсунскій, успадкований 1794 р. ст. Старокорсунской. “Куренонім” походить від назви середньонадніпрянського м. Корсуна (за Т. Шевченком, “староденного”), слов'яно-тюркського варіанта давньогрецького, занесеного з Криму (з-під сучасного Севастополя) найменування м. Херсон(есос)а (семантично “півострів”), відвіданого, за церковною легендою, в I ст. н. е. апостолом Андрієм Первозванним, звідки він відійшов на Київ, Новгород, Рим. Один із двох Корсунів згадується в “Слові о полку Ігоревім”⁵⁸. З 1944 р. надніпрянський Корсунь перейменовано на Корсунь-Шевченківський Чрк; за княжих часів це — місто-фортеця, за козацьких — полковий центр; 1648 р. — місце розгрому поляків Б. Хмельницьким. Після висадки на Тамані 1792 р. Корсунський курінь осів над Кубанню, де пізніше виявили меотське городище IV ст. н. е.⁵⁹ і виросла ст. Старокорсунська (місце створення 1921 р. першого на Кубані об'єднання українських письменників та видання часопису “Зоря”⁶⁰, а над Бейсужком — ст. Новокорсунська, компонент ареалу ойконімів на Ново-, що простягся на схід обабіч межі з “лінійцями”, охопивши ст. Новобейсужскую, Новомалоросійську (пор. залізничну станцію Малоросійську — вказівку на українське дозаселення території лінійно-дінських козаків на ділянці Кропоткін — Тихорецьк), Новодонецкую (пор. м. Донецьк, Україна), Новорождественскую, Новопокровскую (пор. Покровська церква в Запорозькій Січі), а також Новолеушковскую, Новоивановскую, Новопашковскую та ін. з її чорноморського боку.

Крилівський; на Запоріжжі (козаки): 1688 р. Филиппъ Криловскій, 1691 р. Иванъ Малій Крилувскій; 1699, 1772 рр. куреня Криловского; 1751 р. отаман Крыловскій; 1755, 1770 рр. Крылевскій; 1759 р. Крилѣвскаго (480 осіб); пор. х. Крилівський Верхньохортицького району, с. Крилівку, осаджену запорожцями й дозаселену сербами, на Криворіжжі. У Задунайській Січі “Крилівській курінь” “крайнимъ отъ церкви былъ”. На Чорноморії: 1792—1842 рр. курінь Крилевскій (Крыловскомъ) успадковано ст. Крыловской. Утворено за допомогою суфікса -ськ- від назви Крилова, чи то “сільця”, згаданого 1577 р. в околиці Межиріччя Рв, чи то 1625 р. міста на Кр (ймовірніше: тут 1636—1637 рр. перебувала козацька “армата” перед відходом на Запоріжжя) в обох випадках — посесива, похідного від прізвиська *Крило (пор. 1670 р. оз. Крилове на нижньому Надсуллі). Цей

курінь на Кубанщині містився над р. Тихесенькою, розвиваючись (?) комплексно: спочатку Крыловскую, ст. й станцію “розіменовують”, назвавши ст. з ідейних міркувань Октябрьской, а через “надцять” років, в епоху “віднайменувань”, розмішену над р. Єєю ст. Екатериновскую — Крыловской (?).

Кушівський; на Запоріжжі козаки: 1699 р. куреня Кушовского; 1748 р. -евського, вь -омь; 1755 р. -овській, 1759 р. -ўвського (268 чол.); 1772 р. Кушевскій Кириль — піп с. Данилівки Старокодацького відомства. Курінь дав похідно-ретроспективні: села Кушівку в Царичанськ. Дн, Великотокмацькому й Новомиколаївському районах Запорізької обл. Етимологічно його назва може походити як від апелятива (за Яворницьким, запорожці “жили... по степахъ кущами, вь землянкахъ, або... бурдюгахъ”; за Білецьким-Носенком, куща — “шалашъ изъ зеленыхъ вўтвей и травы”. На сучасному Запоріжжі такі кущі звать куренями), так і від власних назв поселень (пор. на Пл Кушівка в Козельцанському, Куші в Новосанджарському, Куст(олові) Куші в Кобеляцькому районах, а також Полтавський курінь на Запоріжжі. Є назви цього кореня на Хрк, Рв, КП тощо). На Чорноморії курінь Кушевській (-омь) успадковано ст. Кушевской, спочатку над р. Куго-Єєю, а потім над Єєю, де він став “Кушовским”, або Кушовкою (частіше щодо залізничної станції), хоч козаки — кушівські, а жителі — кушівці; пор. укр. куга, або комиш, очерет, саршина, тростина, шалина, вишай та ін., лат. *Phragmites communis* Trin. Кугою, або ситником // осітняком, комишем, карабузою, рогозом, канкою // ганкою, кошільником // -ельником, озерним кошатником і под. звать ще рослину *Scirpus Lacustris* L. Ростуть обидві “під тихими вербами”, над ріками, озерами, ставками та болотами⁶¹. Єя — гіпотетично від угро-фінського в значенні “річка”. З 1820 р. курінь був центром Єйського окружного правління. Паспортна національна ідентифікація населення — “руські”, або “козаки”, коли не “іногородні”. На питання одному з кушівців, типовому українцю (освіта 5 класів), “чому він пишесться руський, навіть не володіючи російською мовою?”, він 1946—1950 рр. у Пхеньяні й під Уссурійськом відповідав: “Які ми українці? — Українці живуть в Україні. Ми — хахли!” І все ж очікуваних сіл із назвами типу Хохли, Хохловка, Хохлатчина та ін. на Кушівщині не помітно. Це, мабуть, мікротопонімія переважно “змішаних” теренів поза нею; пор., наприклад, кут Хохловка в Новорождественській “лінійській” ст., де “довго зберігалася”⁶² втрачена (?) 1933 р.⁶³ укр. мова. Кут Хохлатчина є в ст. Фастовецькій (від фастовець, мешканець м. Фастова Кв⁶⁴) на “Лінійщині”.

Левушківський; на Запоріжжі козаки: Василь (1688 р.) Левушковській, а 1691 р. — Омелко; 1699 р. куреня Левушковского, 1759 р. -аго (200 осіб). На Чорноморії: 1792—1842 рр. курінь Леушковській (-омь), Леушківской успадковано слободою, а потім ст. Старолеушковской і, вторинно, — Новолеушковской (над р. Тихесенькою?). Назва “темна”. Можливо, від імені Левушко, зменшеного від * Левух-, -ько, в основі Лев(ко); пор. с. Леухи Вн; первинно * Левухи. На Кубані цей курінь був над р. Чолбасами (також: Чалбаси, Челбас, Челбаш, Чембаш, Чолбас, Чолбаска, Середні Чолбаси та ін.; від ногайського чьол (“пустеля”) та бас//баш — “голова, верхів’я”^{64а}; тут же ст. Новолеушковская, поблизу ст. Украинской, що біля межі Кавказької України з “Лінійщиною”. Господарство козака-леушківця М. Красношока використовувало, за радянською пропагандою, працю 6 наймитів⁶⁵.

Менський; на Запоріжжі козаки: 1699 р. куреня Менскова (!?), 1759 р. Минскаго, 1772 р. Мінскаго (1 > і). Його назву здебільшого пов’язують з білоруським (номінативно українізованим) м. Мінськом (від назви р. *Міни, як Полоцьк від Полоти, Вітебськ — від Вітьби; пор. ще в Польщі

Мінськ-Мазовецький над р. Мень басейну Вісли, паралель до якої шукають у рейнському Майні, пов'язаному з лат. *main* — “болото”). “Простий” народ Білорусії називає Мінськ Мін(е)ском(ь; 1-дифтонгічному “ятю”). На Чорноморії курінь 1792—1842 рр. (за місцевими джерелами, Мўнській, орудний відмінок Минскомъ!) успадковано пос., слободою, ст. Старо- (залізнична станція Старомінська-Єйська) й Новоминской (над долиною р. Албаші). Етимологічно пор. с. Мена на Чрг: 1664 р. Мўна (фонетично близька до “Міена”, заснована, за лінгво-археологічними матеріалами, у Х ст. й пов'язана з давньоукраїнським “мўняти” як “місце міжплеменного товарообміну”, вперше згадане 1066 р.; в XI—XIII ст. — торгово-оборонний пункт). Показово, що в Менському районі над р. Меною лежить і с. Величківка (пор. Величківський курінь на Запоріжжі й на Чорноморії), а сама Мена витікає з урочища Посічища, що номінативно перекликається із Січчю; з Менською сотнею межувала Понорницька сотня (пор. Старо- й Нововеличківська ст. над р. Понурою, відомою й на Запоріжжі). Все це може свідчити про тривале збереження поліського елемента на шляху Чрг — Запоріжжя — Кубань. 1926 р. в ст. Старомінській було українізовано 5 шкіл, лікнеп, хату-читальню, а з 1991 р. тут працює товариство “Просвіта”⁶⁶.

Мишастівський; номінативно-динамічно: 1) на Запоріжжі — 1699 р. куреня Мишастовського, 1759 р. -аго (265 козаків); 2) на Чорноморії — 1792—1842 рр. Мышастовській, -омь, Мишастивской, успадкований ст. Старо- (над Кочетами) й Новомышастовской (вторинно). Назву дотепно пов'язували з татарським ойконімом Мушас (?), звідки за народною етимологією * Мышаст-, що в принципі можливо, правда, не для нашої епохи (пор. і.-є. *и довге > у-ы). Імовірніше, прямо від миша(с)тий (онімна основа Миша(с)т-) “кольору миші”, як називалася ще масть коней (словотвірно пор.: вихрастий, прізвище Кутастий // Китастиий, лиман Попеластий // -лястий в с. Горностаївці Хрс, камені Мишат(н)і на Надпоріжжі, нижче Ненаситця, й зрештою, гряда Мишаста, за матеріалами експедиції 1961 р. — поблизу с. Покровського на Нікопольщині, де 1775 р. містилася остання Запорозька Січ. Це поселення на Кубані дістало свій пай в урочищі Сачі. У 60-х роках ХХ ст. тут побував працівник Краснодарського педінституту, записавши в Старомишастовской ст. (відомій знаменитим складом дорогоцінностей майкопської археологічної культури раннього бронзового віку) таку фразу: “Після работы вси вжэ мы гуляим (? — О. С.), черэз шо вже и нэ нэрвэни”. Записувач додає: “В последнем примере черэз (? — О. С.) заменяет почему”⁶⁷. А тепер спробуйте в цій фразі замінити черэз на почему (-укр. “чому”), а також вжэ — на вже (-“вже”) й ви одразу зрозумієте рівень радянсько-краснодарського “українознавства”. За капіталізму козак Мишастівського куреня І. Оліфиренко мав господарство, оцінене в “1613 крб.”⁶⁸. Цікаво, що карбованець (від карбувати) у просторіччі як одне із значень слова “кербель”, у ХІХ ст. вживалося на Кубані (пор. в п'єсі В. Мови-Лиманського “Старе гніздо і молоді птахи”: “ГАЛАБУРДА...” “А скільки ж, — кажу, — наприклад, узяли б ви з мене, щоб від арешту ослобонити? ...” — “Та карбованців, — каже, — з сотню”... “А може, — кажу, — сімдесят кербелів?” — “Та хіба, — каже, — не все однаково, що карбованець, що кербель?”⁶⁹), а паронім карбованці — кербелі як укр. назва рад. грошей побутував і на Запоріжжі ще перед другою світовою війною.

Незамаївський; пор. в Україні козаки: 1669 р. запорожець Дацко Незамай Кисляківського куреня; без дат: Юрій Незамай, полковий суддя київський і (московський?) “подьячий” Яковъ Незамаєвъ; 1689 р. куреня (на-

зву деформовано вторинно щодо попереднього антропоніма) Незымаевського, 1691 р. Якимъ Незамаювській, 1699 р. -ого, 1750 р. Незамаивскаго, 1757 р. Незамаевскаго, 1759 р. -аго (350 осіб), 1772 р. Незамаивскому. На Задунайщині: курінь Незамаївський (1827 р.). На Чорномор'ї: 1792—1842 рр. Незамаевській (-омъ), -ой, успадкований ст. Незамаевской. Пор. ще хибні: Незамайківський, Езамшівський (?) та ін. Мовної основи для появи “незамайщини” в Україні не виявлено. На Чорномор'ї цей курінь був поряд із Дінщиною (басейн ЄТ), де виникли також ст. Незамаевская і х. Незамаевский, а в долині Бейсуга — виселок Незаймановский, закономірно регенерований на укр. основі з рос. діалектичного “Не замай!” (“не чіпай!”), аналога до укр. “Не займай!”, покладеного (без частки не) в основу популярного часів “закозачення” тут і в Україні “займати”, “займанщина” — кубанське “хапатня”. Йосип Шмалько з цього куреня 1797 р. — один з лідерів руху “персіян” 1796—1797 рр.⁷⁰

Пашківський; на Запоріжжі пор. Пашковській: 1) Лаврентій (1632 р.) — козацький посол на польський сейм; 2) Григорій (1690 р.) — “охотницький полковник” і 3) гетьман (1694 р.; 1696, 1699 рр. куреня Пашковского (1759 р., 306 козаків), що мав землю на Сугаклеї (басейн Інгульця, де й досі є Пашківська круча); 1770 р. -ївському, 1771 р. “въ Пашковскомъ”; а на печаті: “Пчатъ курина Пашыкісскагоя”. Його пов'язували з с. Пашківцями, згаданим 1530 р. “в Межибожчині”, хоч тут закономірно виникає лиш прикметник Пашковецький, а для Пашківського етимологічною основою є ойконім типу Пашків(ка), — наприклад, ніжинська, відома з XVII ст., Чрг. — похідна від імені Пашко (зменшене від Павло й відоме, як мінімум, з 1425 р.); 1658 р. Пашком (він же Гомон Павло) звався запорізький кошовий; а 1760 р. — козак Павло Пашко. На Чорномор'ї курінь Пашковській // Пашкивской, осів 1792 р. над самою Кубанню, де виник (вис.?) Пашковський, контактний (зі сходу) з Катеринодаром. Сюди властями Краснодару було депортовано Катерининську церкву, надавши їй наприкінці 1950-х років статус “пам'ятки архітектури, яка охороняється державою”, після чого вона й згоріла за ніч “необ'яснимим образом”⁷¹. “Не святі роблять горшки, а пашківці!” — кажуть на Кубані. Тут 1919 р. денікінці закололи 4 козаків лише за читання українських книжок⁷². Звідси родом А. Г. Шкуро, військовий старшина (підполковник), що на початку революції на Баталпашинщині очолив загін (начальник штабу Слащов). Діставши на Ставропіллі білогвардійський чин генерала, міняє прізвище на Шкуро й стає однією “з найколеритніших постатей хижацької Денікініади”⁷³. Страчений після Другої світової війни за підтримку Гітлера.

Переяславський; на Запоріжжі 1699 р. згадується у формі Переяславського, 1759 р. -аго (119 козаків). На Чорномор'ї 1792 р. як Переяславській (-омъ) // -ивской, успадкований ст. Переяславской. Січові варіанти: Переславский // -ясловский і под.; пор. м. Переяслав, за княжих часів — Переяславль (-Русьский); за Польщі — Perejasławle, Pegasław, Pegasław, Preasław, Peresław та ін.; рівнобіжно укр. процес: Переяславъ > -овъ > -ів (ив). Урбанонім утворено, за літописною легендою 993 р., коли тут “мужь Володимерь... удави печенѣжина... Володимер же рад бьв, заложи город на бродѣ томъ, и нарече город Переславль, зане перея славу отрок ть”. Фактично ж за допомогою посесивного (власницького) суфікса * — j(ь) від імені Пере(я)славъ^{73a} (як “Преславний”), а зрештою, це — “місто (градъ, городъ, замокъ) Преславного”, згадане вперше 907 р. в договорі князя Олега з греками (після Києва й Чернігова), було важливим політико-церковно-економічним центром; в XI—XIII ст. — столицею удільного князівства (досягало Сіверського Дінця). Зруйноване 1239 р. татаро-монголами,

але 1250 р. знову заселене (1320 р. стає відомим князь Олег Переяславський, 1563 р. — Переяславське городище, 1575 р. — Переяславський полк, 1585 р. — Переяславське староство, де жило в 1615—1616 рр. понад 1000 козаків). З XVIII ст. — один із центрів укр. козацтва, пов'язаний з діяльністю Тараса Трясила (“Тарасова ніч”), і Переяславська угода Тараса Федоровича з С. Конецпольським (1630 р.), Т. Орендаренка (1630 р.), П. Павлюка (1637 р.), Я. Острянина (1638 р.), Б. Хмельницького (ганебна Переяславська угода 1654 р.), П. Тетері (1654 р.), Ю. Хмельницького (1659 р.) та ін. У 1648—1781 рр. — центр Переяславського полку. 1943 р. названий Переяславом-Хмельницьким Кв. 1991 р. — місце денонсації угоди 1654 р. Пор. ще с. Переяслівка (< *Переясловка < Переяславка Чрг). На Кубані цей курінь був над р. Сосикою, де нині ст. Переяславська (рос.-ская).

Пластунівський; на Запоріжжі: 1666 р. Пластун — отаман Війська Запорозького, 1691 р. козак Максимъ Пластунувській, 1773 р. Марко Пластунъ — козак Протовчанської паланки Вільностей Запорізьких; 1778 р. Григорій Пластунъ — запорізький осавула ⁷⁴; 1699 р. куреня Пластунівського, 1748 р. -аго, 1759 р. (тут 341 козак), 1770 р. Пластунівського // Пластунівського; пор. хутори Пластунівки на Білолуччині Лг і в Водолазькому районі Хрк, р. Пластунка в районі м. Цюрупинська (колишні Олешки, де була в 1708—1734 рр. запорізька Олешківська Січ), оз. Пластунки поблизу с. Ушкалки Хрс (за матеріалами експедиції 1961 р.); Пластунівський байрак навпроти острова Таволжанки Дн; урочище Пластунівщина в м. Богуславі Кв ⁷⁵; Пластунівські могили та ряд ін. На Чорномор'ї: 1792 р. курінь Пластунівський (-омь) над р. 3-я Кочети. Від пластуни — спеціальні піхотні команди розвідувально-спостережно-сторожової служби в укр. козацькому війську XVI—XX ст., зокрема в Кубансько-Чорноморському. В Українській галицькій армії були чоти пластуни та Пластунський курінь; пор. ще назви сіл Пластунівка Вр, Хрк і Пластюки (?) См. У чорноморському Пластунівському курені в січні 1794 р. було одночасно створено першу хату й школу ⁷⁶. Пластуни чи пластунівці спочатку було поселено над Кубанню, а пізніше — північніше, в басейні р. Кочетів, де нині ст. Пластунівська; пор. ще ст. Новопластунівську біля східної межі Кавказької України із землею “лінійських” козаків. Ось як пояснює в середині XIX ст. походження етимона цієї ойконімної групи Я. Г. Кухаренко: “Пластуны стреляли дикого зверя, его тогда в днепровских плавнях было в достатке. Пластунами, говорят (! — О. С.), звались они за то, что уж очень... неугомонные были, все шатались по плавням. Больше приходилось месить им грязь, а не ходить посуху, то есть пластаться, пластом вылеживаться в камышах, вот и прозвались пластунами” ⁷⁷. Так, за історичними джерелами, звали тих, кому доводилося лежати в найскладніших умовах ниць, пластом, вистежуючи ворога чи рятуючись від небезпеки. Особливо вони прославилися під час Кримської війни 1854—1855 рр. У роки Першої світової війни на Кубані було підготовлено 22 батальйони пластуни. Фальшиві пластунські підрозділи існували в складі бутафорського Червоного козацтва, знищеного енкаведистами. У вересні 1943 р. з козаків-кубанців було сформовано 9-ту пластунську стрілецьку Краснодарську дивізію. Чорноморці-пластуни — найпопулярніші на Кубані козаки-піхотинці, репрезентанти “чорновдягненої” напівтаємничої “касти” розвідників, спостережників, сторожовиків, засадчиків (“тих, хто перебував у засаді”), диверсантів, знавців місцевих мов і діалектів (“мови птахів і звірів”) ⁷⁸; вони характеризуються як стрільці, яким немає рівних у світі: обережні, спостережливі, терпеливі, кмітливі, самостійні, товариські, скромні, хоробрі, відважні, героїчні, холоднокровні, здатні на ризик, хитрі, мужні, зіркі, ма-

ють гострий слух, виявляють взаємодопомогу, можуть бути побратимами, звикли маскуватися, діють у залагах, на аванпостах, стріляють “на хруст”, мають партизанський характер. “Пластом” (Українським Пластовим Уладом) називається організація укр. молоді для всебічного патріотичного самовиховання, що діє за законом: “Пластун... сумлінний, точний, ощадний, справедливий, увічливий, братерський і доброзичливий, зрівноважений, корисний, слухняний пластунській старшині, пильний, дбає про своє здоров’я, любить красу і дбає про неї, завжди доброї гадки”⁷⁹. Слово, утворене за допомогою суфікса -ун- від загальнослов’янського *plastъ, як бігун, стрибун, пустун; пор. давньоукраїнське “пласть”, укр., рос., білоруське пласт, сербське і хорватське пласт — “стіг сіна”, словенське plâst — “шар, стіг сіна”, чеське plast — “медовий сот”, словацьке plast, польське, в. - луж. plâst “т.с.”; його зближують із плоский^{79a}; укр. плаский.

Платнірівський; на Запоріжжі: 1699 р. куреня Платнеровского (!), 1730 р. -евській, 1757 р. -аго, 1759 р. Платнировского (300 козаків), зимівник Макара Платниревского над р. Самотканню; фрагістично: “Печать куреня Планѳровского”. У Задунайській Січі називався Платнирівським і містився в кінці січового поселення — “на выѳздѳ...къ Муругію”; там казали: “иди... у... Платнирівський — курінь добрий, зъ насъ паны, зъ насъ и отаманы”. На Чорномор’ї 1792—1842 рр. Платнѳривской // Платнировській, успадкований ст. Платнировской. Етимологічно — “Платнерівський” (не “Платніровський”, “Платнирівський” та ін.). Це єдиний курінь, назва якого веде нас за межі слов’янського світу: пор. німецьке Plattner — “той, хто виготовляє панцири” (звідки: чеське platner, польське XV—XVI ст. platnerz “те саме”), утворене від лат. plata “панцир”⁸⁰. У вихідному апелюванні (загальному слові) компонент -пег у закритому складі на укр. ґрунті дав закономірне -нір-, збережене за аналогією й у похідних. На Кубанщині розмістився над р. Кирпилі на північний схід від Краснодара, Дінської й Пластунівської ст. У 1958—1964 рр. ст. Платнировская обстежувалася мовно-історико-етнографічно на предмет “перехода от социализма к коммунизму”. Висновок: перехід відбувся й тепер усі її мешканці вважаються “русскими”, а “місцевий діалект з українською основою”⁸¹ конає. “Ложку дьогтю” тут перекладено по-українському як “ложку мазуту”, може, вказуючи на поклади нафти⁸². Про нащадків запорізьких ковалів-панцирників чи воїнів-латників, колись закованих, як і західноєвропейські рицарі, у метал, уже в третьому, мінімум, ступені опосередженості, вказує чисто номінативно назва ст. Новоплатнировской (за допомогою складника Ново-, що сигналізує про відселення із слободи Платнірівської // куреня Платнірівського), розміщеної північно-західніше ст. Новопластунівської.

Полтавський; на Запоріжжі: 1686, 1699, 1784 рр. як (родовий відмінок) Полтавского, 1759 р. -аго (250 козаків), 1763 р. -ій; пор. Полтавська гряда біля с. Бабиної Хрс і “дцять” топонімів на Полтав- на планеті. На Чорномор’ї 1792—1842 рр. — однойменні курінь, курінне пос., ст. й залізнична станція басейну Сухої Ангелинки (“куренонім” від назви м. Полтава, обласного центру України, що фіксується з 1430 р. й пов’язується з літописною Лтавою; 1576 р. Полтавский (?) // 1649 р. Пултавский полк, який потім межував з Орільською і Протовчанською паланками: “запорожцы съ полтавцы живутъ совѳтно”; 1797 р. кубанські полтавці з’єдналися з антистаршинським рухом “персіян”, учасників Перського походу 1796—1797 рр.⁸³ 1910 р. козаки ст. Полтавської ухвалюють українізувати початкову школу й учительську семінарію; 1926 р. успішно українізуються, започатковують укр. літературне товариство; 1932 р. — українізують педінс-

титут⁸⁴; 1933 р. повстають, але придушені, виселяються до Сибіру. Назву ст. влада міняє на Красноармейську. 1995 р. перейменування скасовано.

Поповичівський; на Запоріжжі козаки: 1691 р. Хвилунь Поповичувській; 1699 р. -овского, 1755 р. -евскомъ, 1757 р. -евого, 1759 р. -евскаго (349 осіб); на Чорноморії: 1792 р. курінь Поповичевській (-омъ), успадкований однойменною ст. Комплекс лексем пов'язували із с. Поповичі, вагаючись між Луцьким повітом 1577 р. і районом м. Бара 1530 р. Однак такі структури дають здебільшого утворення на -цький, а не -ичівський. Сюди більш підходить с. Поповичів (См, Україна), посесив від патроніма (імені сина, що вказує на батька) попович (// Попович) "син попа", як звали втікачів на Січ із духовних семінарій. Козака Поповича оспівано в одній з укр. народних дум. Цьому куреневі на північно-західній Кубанщині випало місце над р. Понурою в урочищі Сачі (кургани племені іранців-сираків IV ст. н. е.). 1800 р. козак цього куреня Іван Кадармага, видаючи себе за Ф. Дикуна, лідера повстанців-"персіян", з'явився на його батьківщині — у Васюринському пос., щоб відновити рух, але був заарештований. 1957 р. "Поповичевское" курінне пос. (з 1842 р. ст. -ивская) змінено на ст. Калининскую⁸⁵.

Рогівський; пор. на Запоріжжі козаки: 1667 р. Іванъ Рогъ, 1671 р. Василь Роговській, 1699 р. куреня Роговского, 1729 р. -ій // -аго, 1759 р. -евскаго (406 осіб) // Рогіевській // -імъ, 1761 р. Рогивскаго. Назву куреня пов'язували з іменем козака Рога (назвою його фортечки), а слід із с. Роги, що разом із селами Паланочкою (типове козацьке укріплення), Полковничим (власністю козацького полковника) і Тимошівкою (пор. Тимошівський курінь) належить до Маньківського району Чрк, оточеного Уманщиною (звідки Уманський курінь) із с. Роговою (прикметник Рогівський), Конельською сільрадою на Жашківщині (звідси Конельський курінь), Кальниболітщиною (пор. Кальниболотський курінь). На Чорноморії йому відповідає ст. Роговская на р. Кирпилях. Цей курінь передової надкубанської лінії на початку XIX ст. подається як "Рогівський", доповнюючи список "українізмів", куди входять назви залізничної станції "Медвидівка", ст. "Динская", х. "Кухаренкив" тощо.

Сергіївський; на Запоріжжі козаки: 1690 р. Максимъ Сергѣевській, 1691 р. Демко -іевській; 1697 р. куреня -ѣевского, 1699 р. -іевского, 1759 р. -аго (200 осіб), 1777 р. -ѣевскаго. На Чорноморії 1792 р. курінь Сергіївській // -омъ, успадкований ст. Сергеевской. Назву куреня логічно пов'язували із селами Сергіївками, яких в Україні аж 43, але етимологізація найпотрібнішої (наприклад, Сергіївки, вона ж Сергіїв городок, або Вольне на Самарі) вимагає поглиблення. Привабливими є також однойменні урочища на Богуславщині Кв й села См та Чрг. На Кубанщині Сергіївський курінь зайняв частку басейну р. Кирпилів, де тепер ст. Сергеевская (не "Сергеевская"!), що на схід від Медвидской. 1799 р. його козаки, очолювані Іваном Гуртовим, підтримали рух учасників Перського походу 1796—1797 рр.⁸⁶

Тимошівський; на Запоріжжі: 1699 р. куреня Тимошевского, 1759 р. -овскаго (343 козаки), 1770 р. -ивскаго. Твердять про зв'язок "куреноніма" з іменем Тимоша // Тимофія Хмельниченка, який був на Січі 1647 р., однак назва куреня виникла задовго до того (див. ще Рогівський). На Чорноморії 1792—1842 рр. цей курінь відомий як Тимошевській // -овской (// -овскомъ), пізніше успадкований ст. Тимашевской (з 1966 р. "г-д Тимашевск"), де 1819 р. в родині священика народився генерал-майор І. Д. Попко, який 1840 р. закінчив Московську духовну академію, потім 52 роки воював, зокрема в Чорноморії, Севастополі (1853—1856), з турка-

ми (1877—1878) тощо. Знаючи 9 мов, маючи бібліотеку в кілька тисяч томів і працюючи в багатьох архівах Росії, написав працю “Черноморские казаки в их гражданском и военном быту” (СПб., 1858), ряд життєписів чорноморських отаманів та оповідей про козаків⁸⁷.

Титарівський; на Запоріжжі: 1699 р. куреня Ктиторовського, 1731 р. Титоровського, -аровського (330 козаків). На Чорноморії 1792—1842 рр. курінь Титаревській (-овськомъ) // Татаривської (?!), успадкований ст. Старотитаровської на Тамані (поблизу Темрюка) й Новотитаровської над р. Понурою (район Катеринодара). Онім повчальний у плані можливостей хибного етимологізування. Один дослідник, виходячи лише з останньої кубанської фіксації куреня, пов'язував його з назвою с. Татари, згаданого 1530 й 1542 рр. на Кам'яниччині, що є нонсенсом. Насправді ж цей комплекс зазнав фонетико-семантичних змін (Ктитор-> Титор-> Татар-), які лише частково перекликаються з розвитком грецького апелатива-прототипа (ктитор — “церковний староста” > титар “т.с.”). На відміну від більшості відтопонімних “куренонімів” ця назва виникла на базі внутрішніх січових резервів. Ні с. Титарівка Лг, ні однойменні “кути” в селах Михалчина Слобода чи Озеряни Чрг не є етимонами аналізованого “куреноніма”. Титарівський курінь міг формуватися навколо титарні — “приміщення, належного титареві”, розміщеної, наприклад, у Задунайській Січі, між Калниболоцьким куренем і паланкою; пор. ще укр. прізвища: Титор, Ктиторенко, Титаренко. У водозборі р. Кубані Титарівський курінь було розміщено поблизу колишніх постів Новогригорівського й Широцького (пор. ст. Новотитаровская — центр однойменного району на північ від Краснодару, де вперше виявлено археологічні пам'ятки протокатакомбної культури, названої новотитарівською)⁸⁸. У цьому ж районі серед мовно-семантичних парадоксів російсько-кавказько-української взаємодії зафіксовано “женате молоко”, спочатку “перегнане через сепаратор”, а потім — “р о з в е д е н е водою”: контамінація “жену, женеш” і рос. “женатый”⁸⁹. У ст. Старотитарівській засвідчено активне вживання прийменникових конструкцій на *по* як із давальним відмінком “под влиянием русской речи” (“Сталы *по* квартырам”), так і власне українські — із значущим (“Та пишов же ж дась *по* пырижкы”). Обгрунтовуючи ці явища, звертаються часто до свідчень української й російської мов, зокрема її південних і північних наріч, а серед них навіть до новгородських говорів і так званої “давньоруської” мови⁹⁰. Нагадаємо з цього приводу важливу заяву, зроблену в червні 1998 р. академіком В. Л. Яніним: “Исследуя берестяные грамоты, академик Анатолий Андреевич Зализняк определил наиболее характерные особенности новгородского диалекта, роднящие его с западнославянскими языками... Поляки оказываются кривичам, новгородским словенам, вятичам по происхождению родными братьями, а киевские поляне — двоюродными” (“Известия”, № 106 за 11 июня 1998 г.), що в корені підриває псевдонаукову “теорію” про існування “давньоруської” мови, а отже, й єдності трьох “братніх” народів.

Уманський; на Запоріжжі: 1699 р. куреня Уманського, 1759 р. -аго (224 козаки). На Чорноморії: Уманській (-омь). Відомі варіанти: Гуманський (пор. прослідок центральноєвропейської, за О. Трубачовим, гідронімії, відомий з 1497 р., — назва р. Ум(анк)и, над якою розкинулося м. Умань // діалектне Гумань — центр Уманського полку 1649 р., а також один із центрів гайдамацького руху XVIII ст. на Черкащині) і (хибний) “Гаманський”. Коло замкнулося: з Північного Кавказу черкеси (> черкаси) прийшли в Україну, відбилися в географічних назвах із компонентом Черкас-, а потім через Запоріжжя повернулися назад. На Кубанщині ку-

рінь осів над Сосикою (з тюркського “Вонюча”), лівою притокою Єї, де 1842 р. він став центром Єйського окружного правління⁹¹. Виникла на його базі ст. Уманська була резиденцією відомого українського поета, прозаїка, вченого й наказного отамана Азовського, а згодом Чорноморського козацького війська генерала Я. Г. Кухаренка. Після 1905 р. тут видавалися книжки українською мовою. 1926 р. ст. успішно українізується⁹²; 1933 р. її населення, як і в Полтавській станиці, повстає, висилається до Сибіру, а сама станиця 1934 р. перейменовується на честь м. Ленінграда. В обох випадках нам бракує будь-якої мовної інформації; пор. ще х. Уманский і станція Уманская поблизу колишньої ст. Ленінградської.

Шкуринський; на Запоріжжі цей курінь 1696 р. виготовляв човничайки (вживаючи шкіру?), 1699 р. Шкуринского, 1759 р. -аго (338 козаків); фрагістично: “Печать Шкуринского куреня”; 1756 р. Шкура — кошовий Війська Запорізького; 1758 р. козак “куреня Шкуринского Мартынь Шкура”. Назву “в’яжуть” з іменем ногайського пос. Шокура (> Шкура?) або ж, хибно, — з полонізованим ойконімом Скоржинці (пор. давньоукраїнське скоро — “шкіра”), знаним 1593 р. на Брацлавщині. Чимало топонімів (вторинних?) на Шкур- є у Великому Лузі, залитому водами Каховського моря, наприклад, Шкурине (із Шкуринське чи *Шокурине?): 1) оз. біля с. Балабини навпроти острова Великі Кучугури; 2) х. і р. в с. Царицин Кут (Підстепне) поблизу бол. Шкуринки; 3) оз. Шкуриноє в с. Малокатеринівці. На Чорноморії 1792—1842 рр. курінь Шкуринський (-инскомъ) успадковано ст. Шкуринской над р. Єєю. Ареал (лайливого?) прізвища Шкура (> Шкуро; див. Пашківський) може свідчити й про відіменне утворення “куреноніма” за прикметник. моделлю на -инськ-.

Щербинівський; пор. на Запоріжжі козаки (1699 р.) куреня Щербиновського, 1759 р. -аго (319 осіб). Його ім’я пов’язували з прізвищем кошового Щербини; пор. ще села Щербинівки на Дн, Чрк, Днц (в Кальміуській паланці Вільностей Запорізьких), См, Пл, Хрк, Хрс (1803 р. належала Бузькому козацькому війську). На Чорноморії 1792—1842 рр. курінь Щербинівський (-омъ) успадковано ст. Старощербиновской (над Єєю, поблизу х. Щербиновського), а по відселенню — й Новощербиновской (над р. Ясень). Над’єйське курінне пос. 1794—1820 рр. було центром Єйського округу⁹³. На базі поселення юрта виникло 3 станиці, з яких Старощербинівська на початку ХІХ ст. межувала з Катеринославщиною, славлячись ярмарками, а у 1932—1933 рр. вимерла з голоду; центр Щербинівського району, куди входили й ст. Щербинівська та Новощербинівська. У цьому “трикутнику” проглядає типова 4-складова кубансько-чорноморська ойконімна модель розвитку посткурінних номінативних мікросистем: 1) первинна назва запорізького куреня у формі чоловічого роду (рідше середнього, узгодженого з рос. номенклатурним терміном “куренное селение”); 2) фемінізована, себто узгоджена в граматичному роді зі словами слобода й ст. та ускладнена препонентом Старо-; 3) протиставлена попередній назва відселенського об’єкта з антонімічним означенням Ново- (може узгоджуватися з термінами слобода, ст., виселок, хутір); 4) відгалуження з традиційними іменами без препозитивних означень, як і спрощені (-овський> -овка) назви зал. станцій.

Поділивши Чорноморію на 40 юртів [до 38 традиційних куренів було додано ще 2 нових — 39-й Березанський, звідки ст. Березанская, в пам’ять про перемогу січовиків над турками на острові Березань, на якому нібито й містилася потім остання в Україні доволена Катериною ІІ й перенесена на Кубань так звана Нова Січ; але пор. у Я. Г. Кухаренка в перекладі з української: “Пришли черноморцы на Кубань. Женатых стали поселять

слободами, а несемейных — кто мастеровой, того в Новую сечь, — по куреням” (примітка: “В 1793 году Кош Черноморский на Кубани поставил крепость, курени, потому и называли все это черноморцы Сечью. Тогда же город Екатеринодар”⁹⁴ закладено, звісна річ, на честь цариці-“дарувальниці”, а 1920 р. перейменовано “красными” на Краснодар — на свою честь); 40-м куренем був Катеринівський (//ст.-а, рос. Екатериновский // -ая), названий на ту саму “честь”; з 1961 р. — ст. Крыловская (?)] і закріпивши за ними традиційні курінні назви, січовики створили на Кубанщині своєрідний номінативний комплекс-заповідник, який, розвиваючись за власними внутрішніми законами, увічнив пам’ять про єдину в світі рицарсько-християнсько-демократичну республіку, що стала на захист людських прав і європейської цивілізації. Із 47 районів Краснодарського краю понад дюжина мали, враховуючи й перейменування, назви козацькокурінного походження, які ми так чи інакше намагалися прокоментувати. Ішлося насамперед про райони Брюховецький, Канівський, Коренівський, Полтавський (був тимчасово ще й Красноармійським), Криловський, Кушівський, Новотитарівський, Пластунівський, Поповичівський (з 1957 р. Калінінський), Старомінський, Тимошівський, Уманський (епізодично Ленінградський), Щербинівський, що не охоплюють всієї історії кавказько-козацької України, до складу якої входили ще Єйський, Приморсько-Ахтарський, Слов’янський, Темрюцький, а також “столичний” “Краснодарський” (терен, належний міськраді крайового підпорядкування) і частково — Новопокровський, Павловський, Виселковський (в останніх трьох лише західні станради з назвами “курінного” походження належали до Чорномор’ї). Фактично всі 40 колишніх козацьких куренів відбито якщо не в найменуваннях райцентрів, то в назвах станичних чи селищних (“виселкових”) рад. І українська мова в них ще трохи звучить у більш або менш натуральній формі аж до крайцентру включно, хоч і планомірно витісняється російською. Та й самі ойконіми, котрі здавна й постійно перебувають у комунікативно-розпорядчій сфері політико-адміністративних органів, що не користуються мовою корінного населення, дедалі більше піддаються русифікації.

⁴⁵ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 194—202.

⁴⁶ Стрижак О. С. Назви річок Полтавщини. — К., 1963. — С. 44.

⁴⁷ Там же. — С. 44—45.

⁴⁸ Сулятицький П. Вказ. праця. — С. 20.

⁴⁹ Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. — К., 1985. — С. 66—67.

⁵⁰ Там же.

⁵¹ Грушевський М. С. Вказ. праця. — С. 100.

⁵² Федоренко Н. П. Указ. соч. — С. 263.

⁵³ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 502, 530.

⁵⁴ Энциклопедический словарь. — Т. 15а. — С. 947.

⁵⁵ Голобущий В. Вказ. праця. — С. 500.

⁵⁶ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 309.

⁵⁷ Білий Д. Вказ. праця. — С. 92.

⁵⁸ Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. — С. 70—72.

⁵⁹ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 61, 600.

⁶⁰ Білий Д. Вказ. праця. — С. 93.

⁶¹ Мельник М. Українська номенклатура висших рослин. — Львів, 1922. — С. 202, 251.

⁶² Кубанские станицы. Этнические и культурно-бытовые процессы на Кубани. — С. 31.

⁶³ Білий Д. Вказ. праця. — С. 99.

⁶⁴ Кубанские станицы. — С. 37.

^{64a} Гулієва Л. Г. О славянской гидронимии Кубани // Вопросы современного русского языка. — С. 223; Гулієва Л. Г. Славянская адаптация тюркской гидрони-

- мии // Ученые записки: язык и литература. — Баку, 1975. — Сер. XII. — № 2. — С. 16—18.
- ⁶⁵ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 192.
- ⁶⁶ Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 92, 114.
- ⁶⁷ Ф е д о р е н к о Н. П. Указ. соч. — С. 260.
- ⁶⁸ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 192.
- ⁶⁹ М о в а (Л и м а н с ь к и й В.) Вказ. праця. — С. 313.
- ⁷⁰ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 197.
- ⁷¹ Там же. — С. 323—324.
- ⁷² Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 84.
- ⁷³ С у л я т и ц ь к и й П. Вказ. праця. — С. 166.
- ^{73a} Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. — С. 99.
- ⁷⁴ С т р и ж а к О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпряньське Лівобережжя). — К., 1967. — С. 66—67.
- ⁷⁵ Там же.
- ⁷⁶ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 309.
- ⁷⁷ Курень. — С. 17.
- ⁷⁸ Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 43, 57.
- ⁷⁹ Енциклопедія українознавства. — Львів, 1996. — Т. 6. — С. 2101—2102.
- ^{79a} Ф а с м е р М. Этимологический словарь русского языка. — М., 1971. — Т. 3. — С. 273—274.
- ⁸⁰ В р ù k n e r А. Słownik etymologiczny języka polskiego. — Warszawa, 1957. — S. 420; М а с h e k V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. — Praha, 1957. — S. 372.
- ⁸¹ Кубанские станицы. — С. 29.
- ⁸² Ж а р и к о в а Є. С. З лексично-фразеологічних особливостей кубанських говірок // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. — К., 1971. — С. 389.
- ⁸³ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 202.
- ⁸⁴ Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 84, 90, 93.
- ⁸⁵ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 62, 203—204, 600.
- ⁸⁶ Там же. — С. 201.
- ⁸⁷ Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 64—65.
- ⁸⁸ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 39.
- ⁸⁹ І л л я н а К. Ф. Про семантичні зміни в кубанських говірках // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. — С. 343.
- ⁹⁰ Ф е д о р е н к о Н. П. Указ. соч. — С. 260—262.
- ⁹¹ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 190.
- ⁹² Б і л и й Д. Вказ. праця. — С. 92.
- ⁹³ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 188.
- ⁹⁴ Курень. — С. 17.

